

Bilgisayar Destekli Dil Bilimi ve Türk Cumhuriyetleri

Samî DÖNMEZ

Günümüzde bilişim teknolojilerinin kullanılmadığı alan hiç kalmadı dесе yanlış olmayacaktır. Ülkemiz sanayi devrimini gelişmiş Batı ülkelerinin çok gerisinden izlemiş olmasına karşılık bilişim teknolojilerinin kullanmada aynı düzeyde geride kaldığını söylemek mümkün değildir. Bilişim teknolojilerinin ilerlemesi, Genel Ağ (*İnternet*)'ın günlük yaşantımıza getirdiği olağanüstü kolaylık ve olanaklar diğer bilim dallarının daha hızlı gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

1. Bilişim ve dil bilimi

Bilindiği gibi sesli yanıt sistemleri, bilgisayar ortamındaki yazılı metni sese dönüştüren sistemler, sözlük, doğal dil çeviri sistemleri vb. dil bilimine bilişim teknolojilerinin uygulandığı alanların birer örneğidir.

Bunlardan ilk üç sistem çeviri sistemine göre daha kolay ve bir bakıma bilişim açısından amacına ulaşmış veya tamamlanma aşamasındaki çalışmalardır. Ancak bunlardan doğal dil çeviri sistemleri diğerlerinden farklı, çok ve kapsamlı bileşenleri olan bir konudur.

2. Türk cumhuriyetleri

Burada asıl konumuza girmeden önce Asya'da SSCB'nin dağılmasından sonra yeni bağımsızlığına kavuşan Türk cumhuriyetlerinden kısaca söz etmek istiyorum.

Uzmanların görüşüne göre SSCB'nin 1989 yılında hiç beklenmedik bu şekilde dağılışı geride bıraktığımız 20. yüzyılın en önemli gelişmelerinden biridir. Bu dağılmadan ülkemiz olumlu yönde etkilenmiştir. Bunun en önemli nedeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ile ülkemiz arasında kök, dil, din ve kültür açısından çok büyük yakınlıklar bulunmasıdır.

Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkelerin karşılaştıkları sorunları aralarında tarihsel ve kültürel bağları olan dost ve akraba bir Türkiye aracılığıyla da aşmak uygun bir yol olmaktadır. Bu durum adı geçen ülkelerden açısından ülkemizi diğer ülkeler göre ayrıcalıklı bir duruma getirmiştir. Bu durumun

bilincinde olan ülkemiz 1991 yılından günümüze kadar olan sürede söz konusu ülkelerle olan ilişkilerini geliştirme yönünde önemli bir mesafe almış bulunmaktadır.

3. Türk cumhuriyetleri bilgi teknolojileri çalışma grubu

2000 yılında dönemin hükûmeti ülkemiz ile Türk cumhuriyetleri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde son zamanlarda bir daralma yaşandığını düşünüyor. Bu daralmanın giderilmesini sağlamak üzere tüm ilgili ekonomi bürokrasisinin ek çaba göstermesini istiyor. Bu çerçevede hükûmet Türkiye-Türk cumhuriyetleri arasında yazılım ticaretini ve karşılıklı geliştirme kapasitesini artırmak başta e-ticaret olmak üzere bilişim alanında iş birliği sağlamak ve bu alanda yönlendirici ve özendirici çalışmalar yapmak üzere bir komite kurulmasını kararlaştırıyor.

Bunun sonucu olarak Dış Ticaret Müsteşarlığında; kamu ve özel sektör, üniversiteler ve bilişim sivil toplum örgütlerinden ilgili uzmanların katılımıyla Türk Cumhuriyetleri Bilgi Teknolojileri Çalışma Grubu (TCBTÇG) adıyla bir grup oluşturuluyor. Bu çalışma grubu kurulma hazırlıklarını tamamladıktan sonra 2000 yılı sonlarında çalışmalarına başlıyor.

4. Bilişim iş birliği forumları

TCBTÇG kurulduğu tarihten günümüze kadar olan sürede eldeki olanaklar ölçüsünde birtakım çalışmalar yapmıştır. Yürütülen bu çalışmalardan konumuzla ilgili olan bazılarını anlatmamın faydalı olacağını düşünüyorum.

Bunlardan en önemlileri 2001 yılından itibaren her yıl Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile ülkemizden uzmanların katılımıyla düzenlenen Türk cumhuriyetleri bilişim iş birliği forumlarıdır.

İlk forum 24-26 Ekim 2001, ikinci forum 14-17 Ekim 2002 tarihleri arasında, üçüncü forum ise 4-5 Eylül 2003'te İstanbul'da yapıldı. Bu son toplantıda Azerbaycan temsilcisinin gelecek forumun ülkelerinde yapılması teklifi Türk katılımcılar tarafından olumlu bulununca dördüncü forum 15-17 Aralık 2004 tarihleri arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirildi.

Bu toplantıda önerilerden farklı olarak bilişim dışında ayrıca "Ortak Dil ve Kültür Oturumu" yapıldı. Bu toplantının Türkiye eş başkanlığını Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın yaptı. Burada her birisi diğerinden önemli olan aşağıdaki kurallar alındı: Bunlar özet olarak şunlardır:

1. Türk dünyasında ortak iletişim dilinin kurulması için öncelikle Türk lehçelerinde terim birliğine gidilmesi gerektiği,

2. Bölge ülkeleri arasında ortak bir iletişim dilinin oluşturulması yolunda öncelikle çeşitli lehçelerdeki ortak söz varlıklarının ortaya çıkarılmasının uygun olacağı,

3. Akraba dillerde yazılmış metinlerin bir dilden diğer bir dile çevrilmesinin, çeviri yazılımı yerine aktarma yazılımıyla gerçekleştirilebileceği,

4. Türkiye Türkçesiyle Azeri, Kırgız, Kazak, Özbek ve Türkmen dilleri arasında otomatik çeviri konusunun çeşitli açılardan olumlu ve yararlı sonuçlar doğurabilecek bir projeye dönüştürülmesinin uygun olacağı,

5. Dil ve bilişim konusundaki ortak çalışmalar için bir merkez kurulmasının yararlı olacağı,

6. Bölge ülkelerinde yapılmış ve yapılmakta olan sözlük çalışmalarının uzmanlardan oluşarak bir toplantıda ele alınmasının yararlı olacağı şeklindedir.

5. Rusya ve Türk cumhuriyetleri

Günümüzde bile Rusya Federasyonunun bu ülkeler üzerindeki etkisi, SSBC dönemine göre azalmış olmasına karşılık önemini yine de korumaktadır. Rusya Federasyonu Çarlık Rusyası ile ardından SSBC döneminde yaklaşık iki yüzyıl egemenliği altında bu ülkeleri kendine bağımlı kılacak; ekonomik, sosyal ve kültürel bir alt oluşturmuş bulunmaktadır.

Dikkati çeken en önemli noktalardan biri de Rusçanın bu ülkelerin resmî dili konumunda oluşudur. Söz konusu ülke temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, ortak konuşma dili Rusça olmaktadır. Bu ülkelerden herhangi birinin vatandaşları aralarında kendi dilleriyle yaptığı konuşmalarla anlaşmada zorluk çektiklerinde bu sorunu Rusça konuşarak aştıkları görülmektedir. Adı geçen ülkelerle birlikte bir toplantı veya etkinlik düzenlendiğinde ortak dil Rusça olmaktadır.

6. Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı

Aralık 2004'te Bakü'de yapılan IV. Türk Cumhuriyetleri Bilişim İş Birliği Forumu, TCBTÇG'nin çalışmalarında bir dönüm noktası olmuştu. Her ne kadar bu toplantılarda dil konusu gündeme gelmemiş olsa da konuşmacılar bildirimlerini sunarken Rus dilini kullanmak zorundaydılar. Türkiyeli uzmanların sunduğu bildirimlerin konuk ülke temsilcileri tarafından anlaşılabilmesi için anında Rusçaya çevrilmesi gerekiyordu. Aksi takdirde anlaşma mümkün olmuyordu.

Aslında dillerimizin o kadar uzak olmadığı aksine çok yakın olduğu ikili özel konuşmalarda hemen fark ediliyordu. Azerbaycan beş yıldan beri Latin alfabesi kullanıyor, diğer dört ülkenin de Latin alfabesine geçmelerinin o kadar kolay olmayacağı anlaşılıyor. Geçilse de tüm Türk cumhuriyetleri olarak ortak bir alfabe kullanmamızın oldukça zor olacağı görülüyor.

TCBTÇG tarafından yapılan araştırmalarda; ODTÜ, Bilkent, Dokuz Eylül ve Sabancı Üniversiteleri Bilgisayar Mühendisliği bölümünde, Türkçeye bilgisayar ortamında başka doğal dillere otomatik çeviri yapmaya olanak sağla-

yacak altyapı kazandırmaya yönelik çalışmalar yapılmakta olduğu görüldü.

Bunun üzerine konuyla ilgili olarak yapılan çalışmaları görmek ve gerekirse birleştirilmesini sağlamak için üniversitelerimizin bilgisayar mühendisliği bölümlerinde dil bilimi alanında çalışanlar ile bazı dil bilimcilerimizin katılacağı bir çalıştay düzenlenmesi uygun görüldü.

TCBTÇG'nin girişimive Türk Dil Kurumunun ev sahipliğinde Dış Ticaret Müsteşarlığı, TDK ve Türkiye Bilişim Derneği tarafından ortaklaşa olarak 14 Mayıs 2005 günü birinci Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı düzenlendi. Bu toplantıda ülkemizde dil bilimi üzerine çalışan bilişimcilerimiz ile dil bilimcilerimiz ilk defa bir araya gelmiş oldular. Çalıştay'dan daha çok bir konferans şeklinde geçen bu toplantının belki en önemli sonucu, ülkemizde dil bilimciyle bilişimcinin bir araya gelecek, Türkçemize kısaca matematiksel bir alt yapı kazandırılmasını birlikte tartışmaya başlamış olmalarıdır.

7. Türk Dünyası Eko-Bilişim İş Birliği Forumu

Bu forum, bilişim alanında iş birliği ve ekonomi konularını görüşmek ve özellikle bilgisayar destekli dil bilimi alanında ortak çalışmalar yapacak zemin oluşturmak amacıyla 12-15 Ekim 2005 tarihleri arasında Kazakistan'ın Türkistan kentindeki Uluslararası Ahmet Yesevi Üniversitesinde gerçekleştirildi.

Bu toplantının en önemli sonucu bilgisayar destekli dil bilimi çalışmalarının Kazakistan ayağı olarak Uluslararası Ahmet Yesevi Üniversitesinde Türk Dünyası Bilgisayar Destekli Dili Bilimi Araştırma Merkezi (AYÜ-TÜBİDDAM)nin kurulmuş olmasıdır.

8. Türk Dil Kurumu-Türk Dünyası Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalışma Grubu

TCBTÇG'nin önerisi doğrultusunda başlangıçta Türk dünyasındaki tüm akraba dillerde yazılmış metinlerin bir dilden diğerine kolayca aktarılması veya çevrilmesini sağlayacak çalışmalara gerçekleştirmek üzere Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunda alınan bir kararla Türk Dil Kurumu bünyesinde Türk Dünyası Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalışma Grubu oluşturulmuştu.

İlk toplantısını 3 Mart 2006 günü gerçekleştiren çalışma grubu konuyla ilgili çalışma yürüten akademisyen ve uzmanlar bulunmaktadır.

Bu grubun başkanlığını Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, yardımcılığını da Necdet Kesmez yürütmektedir. Türk Dil Kurumu da konuya ilişkin olarak yurt içi ve yurt dışında yürütülen bilgisayar destekli dil bilimi çalışmalarının merkezi görevini yerine getirecektir.

Bilgisayar Destekli Dil Bilimi ve Türk Cumhuriyetleri

Çalışma grubunun görevleri;

1. Kapsamı içindeki ülkelerde bilgisayar destekli dil bilimi konusunda çalışma yapanlar arasında bilgi değişimini sağlayacak yapılar oluşturmak,

2. Bilişim ve dil bilimi alanlarındaki uzmanların birbirleriyle tanışabilmeleri ve ortak çalışmalarda bulunabilmeleri için gerekli ortamı oluşturmak,

3. En yakın akraba diller bağlamında yeni teknikler, uygulamalar ortaya koymak,

4. Türk dünyasında gerek bilgisayar destekli dil bilimi ve gerek diğer iş birliği alanlarında daha kolay iletişim için gerekli araçlar, yazılımlar, ortamlar oluşturmak,

5. Bilişimsel dil bilimi alanında araştırma ve uygulama projelerinin ortaya çıkarılmasına olanak vermek ve bunların gerçekleştirilmesi için gerekli parasal kaynağı sağlamak.

9. Sonuç

Türk cumhuriyetleriyle iş birliği yapmaya yönelik olarak Türk Dil Kurumunun da içinde yer aldığı TCBTÇG'nin çalışmalarından bir kesit yukarıda anlatılmaya çalışıldı. Bu çalışmalar sonuçlandığında, akrabamız olan Türk cumhuriyetleriyle iletişim kurmada kullanılan yabancı dilleri aradan tamamıyla kalkmış olacaktır.

Aynı zamanda bilgisayar ortamına geçirilmiş olan yazılı metinler, hangi ülkenin eseri olduğuna bakılmaksızın tüm Türk dünyasının bireyleri tarafından kolaylıkla okunabileceklerdir.

Dileğimiz yolu çok uzun olan bu çalışmaların gecikmelere uğramadan hedefine zamanında varmasıdır.